INFORMATIEBLAD

016 PATENT

De patentbelasting was een van de vijf pijlers van het nieuwe belastingsysteem dat minister van Financiën Alexander Gogel aan het begin van de negentiende eeuw had ontwikkeld. Wat de patentbelasting inhoudt en welke mogelijkheden er bij het ECAL zijn voor onderzoek, leest u in dit informatieblad.

1. Patentbelasting
2. Welke gegevens vindt u bij het ECAL?
3. Mogelijkheden voor onderzoek
4. Literatuur

1. Patentbelasting

Het patent was een door de staat uitgegeven vergunning voor het uitoefenen van een beroep. In de Ordonnantie van 1805 werd het 'Regt van patent' omschreven als een 'zekere som welke door ieder, die eenigen handel, eenig bedrijf of beroep of eenige neering wil uitoefenen of zekere voorwerpen van weelde of vermaken begeert te genieten, aan den Lande moet betaald worden'.

In 1819 werden enkele belangrijke wijzigingen ingevoerd. Daarmee kreeg de patentwet min of meer haar definitieve vorm, hoewel er later opnieuw wijzigingen in werden aangebracht Een indeling van de beroepen in klassen bepaalde in beginsel de hoogte van de belastingaanslag voor elk beroep. Daarbij werd ook rekening gehouden met de omvang van het bedrijf. Doordat de registratie van patentplichtigen tevens een controle op de beroepsuitoefening inhield, werd al te grove beunhazerij voorkomen.

Kritiek

Er was gedurende de negentiende eeuw veel kritiek op de patentbelasting. De ontwikkeling van handel en nijverheid zou daardoor worden belemmerd. Mensen maakten bezwaar tegen de willekeurige en als onbillijk ervaren klassenindeling van de beroepen. Een van de scherpste critici van de patentbelasting was Alexander Gogel (1765-1821) zelf. Hij bekritiseerde vooral het feit dat ambtenaren zonder kennis van een nering of bedrijf bepaalden hoeveel iemand moest betalen voor een vergunning om de kost te verdienen. In 1893 werd de patentbelasting afgeschaft en vervangen door belastingen op bedrijfs- en andere inkomsten.

Betalen om de kost te mogen verdienen
Toen aan het begin van de negentiende eeuw de patentbelasting werd ingevoerd, moest het grootste deel van de beroepsbevolking betalen om te mogen werken. Iedereen die handel wilde drijven, een bedrijf wilde voeren of een beroep, ambacht of nering wilde uitoefenen, diende daarvoor een patent aan te vragen. De beroepen waarvoor dat verplicht was, werden nauwkeurig beschreven in de patentwet van 1819. De overgrote meerderheid van de beroepen was patentplichtig. Er waren maar weinig uitzonderingen. Ambtenaren, advocaten en renteniers behoorden tot deze uitzonderingen. Ook landbouwers, dagloners en arbeiders hoefden geen patentbelasting te betalen.

De tarieven van de patentbelasting werden eveneens vastgelegd in de patentwet van 1819. Belastingplichtige beroepen werden ingedeeld in klassen. Daarbij speelde ook de omvang van het bedrijf een rol.

Dat gebeurde aan de hand van het aantal knechts, het aantal productiemiddelen (bijvoorbeeld het aantal paarden van een vervoerder of het aantal kuipen in een badhuis) of de geschatte afzet. Zeer lucratieve beroepen kwamen in de eerste klasse terecht. Beroepen die weinig opleverden, werden ingedeeld in de zeventiende klasse. Dit was het A-tarief. Daarnaast bestond er een B-tarief. Dit gold voor beroepen waarvan werd aangenomen dat ze meer inkomsten opleverden wanneer ze in een grote stad werden uitgeoefend. Hiervoor werden de gemeenten ingedeeld in zes rangen. Amsterdam en Rotterdam behoorden tot de eerste rang. Dit systeem leidde ertoe dat het B-tarief 144 tariefklassen kende.

De wetgever schreef nauwkeurig voor welke beroepen moesten worden aangeslagen. In de gemeente Groenlo werd in 1809 (toen 1.799 inwoners) opgegeven dat er in de eerste klasse 13 kooplieden en 3 wijnhandelaren waren. In de tweede klasse werden 2 laken- en stoffenkooplieden en 2 brouwers vermeld. In de derde klasse ging het om 2 spekslagers, 22 tappers en 2 logementhouders. In de vierde klasse stonden 14 kruideniers/winkeliers, 2 hoedenmakers, 3 zadelmakers en 3 dokters en chirurgijns vermeld. De vijfde klasse omvatte 4 bakkers, 6 molenaars, 1 blikslager, 5 timmerlieden, 1 winkelier in chocolade en dergelijke eet- of drinkwaren en 1 borstelmaker. In de zesde klasse werden 3 ververs, 1 koperslager, 3 kuipers, 1 mandenmaker, 4 hoefsmeden en 1 wild- en vogelkoopman vermeld. In de zevende klasse stonden 8 kleermakers, 2 draaiers, 5 schoenmakers, 29 wevers, 1 messenmaker, 2 klompenmakers en 2 voerlieden van karren
.
Er waren ook beroepen die waren vrijgesteld van de patentbelasting. Deze uitzonderingen werden vermeld onder ‘Aanmerkingen’ op de laatste pagina van de Opgaaf der Patenten.
Zie hiervoor toegang 0138, inventaris 601.

De klassenindeling van het beroep of bedrijf van een patentplichtige, en daarmee de hoogte van de aanslag, werd bepaald door belastingambtenaren die zetters werden genoemd. De zetters werden gecontroleerd door controleurs. De gemeentelijke colleges van zetters en controleurs vergaderden regelmatig onder voorzitterschap van de burgemeester. Bij onenigheid tussen zetters en controleurs besliste de directeur van de directe belastingen in het district.

Het patent werd aangevraagd in de woonplaats. Als iemand zijn beroep elders uitoefende, moest vaak ook daar apart aangifte worden gedaan.

2. Welke gegevens vindt u bij het ECAL?
De archieven met betrekking tot de patentbelasting zijn verre van volledig. In 1893 werd de patentbelasting afgeschaft. Het ECAL beschikt over diverse stukken met betrekking tot patenten. De zoekterm patent* levert op de website een aantal resultaten op.

Patentschuldigen
De registers van patentschuldigen zijn het meest interessant. Ze bevatten de naam, het adres en het beroep of bedrijf van individuele personen. Soms bevatten ze ook gegevens over de omvang van het bedrijf van een patentschuldige of diens geschatte inkomsten. Mede op basis hiervan werd de klassenindeling bepaald. Deze staat eveneens vermeld bij iedere patentplichtige. Verder zijn het tarief van de aanslag (A of B) en het nummer van het uitgegeven patent vermeld.

Patentbladen
Nadat de patentnemer de aanslag en de zegelkosten volledig had betaald, kreeg hij het door de burgemeester ondertekende patent uitgereikt. Deze patentbladen treft men doorgaans niet aan in de gemeentelijke archieven. Dit kan wel het geval zijn als ze toevallig deel uitmaken van bedrijfs- of familiearchieven die bij het ECAL zijn ondergebracht.

3. Mogelijkheden voor onderzoek
Voor wie familieonderzoek doet, kunnen de registers van patentschuldigen een waardevolle aanvulling vormen op informatie uit andere, meer gebruikelijke genealogische bronnen, zoals bevolkingsregisters en akten van de burgerlijke stand.

In de registers van patentschuldigen kunnen het beroep en vaak ook het adres van een persoon over een aaneengesloten reeks van jaren worden gevolgd. Vooral de gegevens over het beroep zijn vaak nauwkeuriger dan de gegevens in het bevolkingsregister.

Het zoeken in de patentregisters vergt geduld. Noch de persoonsnamen, noch de beroepen zijn alfabetisch gerangschikt. Bovendien bevatten de registers geen alfabetische index die het zoeken kan vergemakkelijken.

De patentregisters geven ook een indruk van de bedrijvigheid in een stad. Ze maken het mogelijk te reconstrueren hoeveel fabrieken, handelsfirma's, ambachtslieden, winkeliers en dergelijke er waren en waar zij gevestigd waren. Door de registers van verschillende jaren met elkaar te vergelijken, kan een beeld worden verkregen van de economische ontwikkeling van een stad of gemeente. Daarbij moet wel worden bedacht dat niet alle beroepen patentplichtig waren. Deze beroepen komen vanzelfsprekend niet voor in de patentregisters.

Bovendien werd de patentwet in de loop van de negentiende eeuw herhaaldelijk gewijzigd. Sommige beroepen werden vrijgesteld, terwijl andere juist patentplichtig werden. Ook de tarieven van de patentbelasting veranderden. Daardoor is het lastig om op basis van de klassenindelingen een goede schatting te maken van de inkomensontwikkeling van een bepaalde beroepsgroep.

4. Literatuur

- P.M.M. Klep e.a., De registers van patentplichtigen 1805-1893. Broncommentaren II ('s-Gravenhage, 1985). Digitaal beschikbaar via: De registers van patentplichtigen.

.